

STEDELIJK VERZET UIT ONVERWACHTE HOEK

Klassieke sociale bewegingen en vakbonden zijn de afgelopen decennia minder succesvol geworden in het mobiliseren van verzet. In dit themanummer richten we ons daarom juist op andere vormen van verzet uit onverwachte hoek, georganiseerd door gemarginaliseerde bevolkingsgroepen. Dit verzet neemt veelal subtiele, creatieve en ongebruikelijke vormen aan.

Op een mooie meidag in 2013 kwamen ongeveer vijftig personen bijeen bij het Gezi park in Istanbul. Het parkje naast het centrale Taksimplein zou plaats moeten maken voor een winkelcentrum. Eerdere petitieën en rechtszaken hadden niet geholpen, de bulldozers zouden komen. De groep wilde dit verhinderen door het park te bezetten en aandacht te vragen voor het verdwijnende groen in en rond de stad. Het brute politieoptreden en de autoritaire reactie van de regering die volgden zouden binnen drie weken leiden tot een revolutie van 2,5 miljoen mensen in heel Turkije. Deze kleine opstand ging over meer dan alleen milieu en ontwikkeling en werd vooral een protest tegen de regering. De eerste vijftig demonstranten kwamen voort uit een kleine groep architecten, academici en rechten milieuvrijwilligers die zich vooral bezighielden met Taksim. Hun kleinschalige verzet zou uiteindelijk leiden tot een grotere anti-regering beweging waar linkse en rechtse bewegingen, vakbonden, en veel gewone burgers zich bij aansloten.

Vele nieuwe protestbewegingen, zoals de Arabische lente, Indignados en Occupy in 2011, kennen een bescheiden begin met nieuwe groeperingen die verzet organiseren in de stedelijke omgeving en vervolgens momentum verkrijgen door een bredere alliantie. Dit themanummer richt zich niet op de grote protesten maar kijkt juist naar de nieuwe groeperingen en initiatieven. Hoewel lang niet elk verzetsinitiatief leidt tot een nationale

of mondiale protestbeweging, kunnen initiatieven op cruciale momenten samenklonteren, of zelfs de spil worden van een groter protest. Dit laatste was het geval bij Gezi. We richten ons op de stad, van oudsher een broeinest van nieuwe ideeën en verzet tegen de heersende macht. Het stedelijke functioneert niet alleen als decor (zie ook AGORA 2014-3: (Re)Actie), maar vormt ook het verzet en geeft stemmen aan maatschappelijke onrust.

Maatschappelijke onrust en politiek in de 21e eeuw

Sociaaleconomische ongelijkheden nemen toe en staan weer hoog op de agenda. Het structureel voorrang verlenen aan de 'vrije markt' en kapitaalinvesteringen heeft geleid tot herstructurering van de verzorgingsstaat en afbraak van sociale zekerheidsstelsels. Het dictaat van de markt wordt bovendien uitgerold naar steeds meer domeinen, waar weer nieuwe ongelijkheden gesmeed worden. Deze trend is zichtbaar in de hele wereld en heeft zijn weerslag op samenlevingen. Misstanden, armoede en marginaliteit manifesteren zich steeds nadrukkelijker, niet alleen in arme stadsbuurten, maar ook daarbuiten. De oplossingen worden niet gezocht in structurele veranderingen of sociaal beleid maar steeds meer in veiligheid en justitie. De veelgehoorde roep om keihard optreden tegen misstanden lijkt te leiden tot meer politiegeweld en repressie, niet alleen in de VS maar recent ook in Frankrijk, Zweden en Nederland.

Gegeven deze zorgelijke trends, is het zeer opmerkelijk dat klassieke protestbewegingen aan belang ingeboet lijken te hebben. Decennialang boden sociale bewegingen (bijvoorbeeld bestaande uit arbeiders, de krakers, of gegroepeerd rond thema's als milieu, vrede) en vakbonden op verschillende manieren tegenwicht aan heersende belangen. Deze wegen van verzet zijn nog steeds belangrijk en invloedrijk, ook bij de opkomst van nieuwe bewegingen zoals Gezi en Occupy, maar ze lijken wat aan invloed te hebben ingeboet. Sinds de jaren negentig zijn sociale bewegingen minder succesvol in het mobiliseren van verzet.

Hoogleraar politicologie Margit Mayer betoogt dat voortschrijdende neoliberalisering ervoor heeft gezorgd dat sociale bewegingen momentum verloren hebben, en dat ook hun capaciteit om bevolkingsgroepen te mobiliseren beperkter geworden is. Zo zijn veel progressieve doelen en waarden van sociale bewegingen overgenomen in neoliberale vertogen over concurrentie en economische groei. Denk aan Richard Florida, die het belang voor stadsbesturen benadrukt om een tolerant klimaat aan te bieden om de internationale concurrentieslag om talent te winnen. Tevens zijn veel bewegingen zelf geïnstitutionaliseerd of gecoöpteerd door overheden. Voortschrijdende liberalisering heeft bovendien bijgedragen aan een sterker gefragmenteerd sociaal landschap, waardoor het moeilijker blijkt bevolkingsgroepen bijeen te brengen.

Tot slot is de heersende politiek tot voor kort bijzonder succesvol geweest om het idee te propageren dat fundamentele klassentegenstellingen tot het verleden zouden behoren. In plaats van met ideëenstrijd, zou politiek zich meer zijn gaan bezighouden met 'boekhouden', optimalisering en technocratisch management. Tegenwoordig zien we dat het politieke en publieke debat minder draait om sociaaleconomische vraagstukken en meer om culturele kwesties, met name op het gebied van nationale identiteit en migratie (zie infographic op achterpagina). Deze culturele tegenstellingen zijn betekenisvol en hebben een duidelijke sociaaleconomische component, maar onderstrepen tegelijkertijd ook verschillen die klassieke sociale solidariteit zoals die van de vakbond in de weg staan.

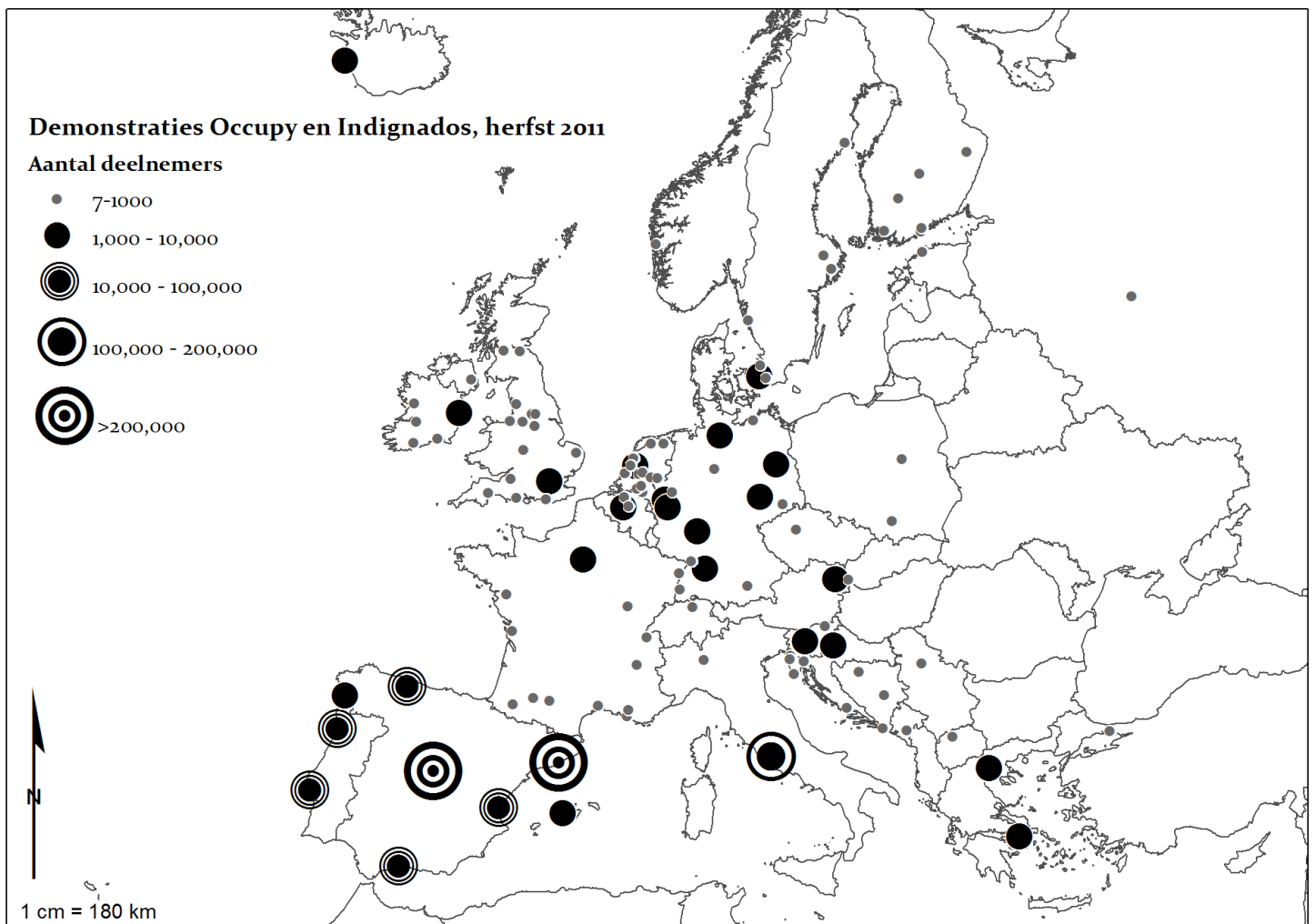
Neergang en opkomst van stedelijk verzet

Van oudsher richten veel stedelijke sociale bewegingen zich op kwesties aangaande collectieve consumptie, herverdeling, culturele identiteit en politieke autonomie, zoals beschreven door de beroemde socioloog Manuel Castells in zijn boeken *The Urban Question* uit 1972 en *The City and the Grassroots* uit 1983. Dit soort bewegingen kende haar hoogtepunt in 1968, toen veel landen overspoeld werden door golven van protest. Zo was er de burgerrechtenbeweging in de VS, die gelijktijdig plaatsvond met het oplaaiende verzet tegen de Vietnamoorlog. In Frankrijk wakkerden studenten de hevigste protesten aan, en konden daarbij op steun rekenen van een groot aantal (fabrieks)arbeiders en vakbonden. Gedurende de jaren '80 kwamen als gevolg van de opkomst van het neoliberalisme en een diepe economische crisis dezelfde sociale kwesties weer op de agenda, wat zorgde voor de opkomst en comeback van sociale bewegingen.

Maar, zoals hierboven beschreven, lijkt de scope voor grootschalig verzet in de 21e eeuw vernauwd. Dit betekent echter niet dat verzet – tegen de markt, ongelijkheid en onrecht – verdwenen is. In plaats daarvan heeft verzet veelal andere vormen aangenomen. Over de hele wereld zien we dat kleinschalige grassroots bewegingen wel duidelijk aanwezig zijn, en in staat zijn verzet teweeg te brengen. In veel gevallen richten deze vormen van verzet nog steeds op het bieden van tegenwicht aan neoliberalisering, en bevragen zij structurele ongelijkheden. Maar deze vormen van verzet ontstaan niet alleen uit sociaaleconomische tegenstellingen, maar borrelen juist op langs andere, groeiende breuklijnen in de samenleving. Het gaat hier om gemarginaliseerde groepen die niet of nauwelijks gehoord worden, en via verzet hun plek claimen en hun belangen op de kaart zetten. En dit zijn diverse groepen, van wie je niet direct zou verwachten dat ze zich mobiliseren om in verzet te komen. Deze groepen richten hun verzet doorgaans op onderwerpen op een relatief laag schaalniveau die hen direct raakt. Het gaat dan om concrete en behapbare thema's, zoals vaak het geval is bij sociale bewegingen. Maar deze thema's zijn wel ingebed in bredere en globalere kwesties met betrekking tot structurele ongelijkheden en misstanden. Veel grassroots bewegingen slagen er niet in om hun verzet naar een hoger schaalniveau te brengen en blijven sterk gefocust op het nabije en concrete, andere bewegingen

Verzet tegen hervormingen van het politieke systeem in Hong Kong in 2014.
Bron: Flickr, Beryl_snw

Locaties en grootte van demonstraties Occupy en Indignados in Oktober 2011. Verstedelijkte regio's in West Europa laten meerdere kleinere demonstraties zien. In zuidelijke steden zien we grootschalige demonstraties. Bron: aangepast uit W.P.C. van Gent, V. Mamadouh en H. van der Wusten, 'Political reactions to the Euro Crisis: cross-national variations and rescaling issues in elections and popular protests', *Eurasian Geography and Economics*, 54 (2013), 135-161.

vallen uiteen voordat zij deze stap kunnen maken. Maar sommige bewegingen slagen daar wel in, en hebben vervolgens een grote impact en blijvende nalatenschap, zoals de eerder aangehaalde voorbeelden van Occupy, Indignados en Gezi Park. Deze drie voorbeelden tonen echter ook aan dat het voor deze bewegingen moeilijk is om duurzame verandering te bewerkstelligen, vooral omdat de staat maatregelen neemt om het openlijk protest de kop in te drukken – bijvoorbeeld door zwaar politioptreden, demonstratieverboden en strafrechtelijke vervolging.

Er zit desalniettemin veel potentieel in deze vormen van protest, en soms wordt het op productieve wijze aangeboord. Het is daarom van belang ogenschijnlijk klein verzet vanuit onverwachte hoek serieus te nemen en nader te bestuderen. Een kernvraag blijft wie in verzet komen, maar ook hoe en waar zij dit doen.

Belang van de stad

Verzet, groot en klein, tegen onderdrukking en ongelijkheid ontspruit vaak in de stad. In hun werk over sociale bewegingen gebruiken Walter Nicholls en Justus Uitermark economische geografische clusteringtheorieën om te beargumenteren dat klein georganiseerd verzet juist in de stad gedijt vanwege nabijheid. Dit is niet alleen omdat stedelijke gemeentes meer bevolking hebben en daarmee meer massa, maar ook omdat ze dichtbevolkt en divers zijn, wat de kans op uitwisseling en belangentwisten bevordert. Het verzet ontstaat wanneer groepen mensen de stedelijke ruimte claimen, support organiseren en eisen gaan stellen. Toch is de stad meer dan alleen een incubator of een producent van verzet; het stedelijke wordt er ook door gedefinieerd. In het boek *Révolution Urbaine* uit 1970, stelt filosoof Henri Lefebvre dat de stad, of eigenlijk het stedelijke, zich niet alleen kenmerkt door een geconcentreerde agglomeratie van sociale en economische macht,

maar ook door het bestaan van verschillen. Het stedelijke bestaat uit de veelvoud van wisselwerkingen van personen, objecten, situaties en symbolen die samen contrasten, tegenstellingen, stapelingen en juxtaposities produceren. Het gaat hier om de dagelijkse gesprekjes, uitwisselingen, conflicten, indrukken, etc. tussen verschillende mensen. Dit gaat niet om alleen grootschalige demonstraties en strak georganiseerde protestbewegingen, maar

De stad is van oudsher een broeinest van nieuwe ideeën en verzet tegen de heersende macht

ook om amateuristische bijeenkomsten, geklungel in de marge, een kreet op de muur, een mening ventilerend in de openbare ruimte, of twee vreemden die een gesprekje hebben. Het is niet allemaal betekenisvol; veruit het meeste is triviaal, maar de hoeveelheid aan ontmoetingen en interacties tussen verschillende groepen mensen en ideeën op een dag maken het stedelijke een vruchtbare bodem voor verzet tegen onrecht, en andersom. Deze continue dialectiek kenmerkt namelijk niet alleen stedelijke realiteit maar produceert het ook. Zo bezien maken conflict en verzet ook de stad.

Het is belangrijk dat volgens Lefebvre het stedelijke niet ophoudt bij een gemeente- of stadsgrens, maar iets is dat in meer of

mindere mate aanwezig is in de bebouwde kom. Daarbij benadrukt hij dat dit wordt tegengewerkt door de macht. De stedelijke chaos roept namelijk tegelijkertijd ook de neiging naar sociale en ruimtelijke ordening, rationalisering en structurering op. De centralisatie van macht in de stad maakt het mogelijk om de chaos tegen te gaan door te interveniëren in de productie van ruimte. Het kan zijn om sociale controle te houden of om investeringen te faciliteren, maar de tegenwerking vanuit de macht (de staat en het kapitaal) produceert ook het stedelijke. Wanneer de macht echter de overhand krijgt, houdt het stedelijke op te bestaan en begint het suburbane, waar diversiteit laag is. Gebruikmakend van Lefebvre's raamwerk betoogt de Canadese geograaf Alan Walks dat hedendaagse stadsregio's niet makkelijk meer kunnen worden opgedeeld in een stedelijke kern en een suburbane buitenring. Oplopende woningprijzen en woningnood leiden tot een suburbanisatie van marginale groepen en een toenemende diversiteit in de buitenwijken en groeikernen. Waar gentrificatie juist kan leiden tot het suburbane in het centrum, zien we dat het stedelijke zich uitbreidt. Walks stelt daarom dat gebieden die voortkwamen uit naoorlogse ordening (bijvoorbeeld auto-afhankelijke buitenwijken, kleine industriesteden en New Towns) ook een incubator kunnen worden voor progressieve politiek – of in ieder geval voor politiek dat in verzet komt tegen de heersende macht.

Wanneer de macht de overhand krijgt, houdt het stedelijke op te bestaan en begint het suburbane, waar diversiteit laag is

Bijdragen

De auteurs van dit themanummer kijken dus naar stedelijk verzet uit onverwachte hoek. Hoe gemarginaliseerde groepen zich op kleine schaal organiseren of verenigen om een antagonistische politiek over het voetlicht te brengen. We zien verzet in Salinas in Californië, Hong Kong, Londen en Antwerpen van groepen die liever uit beeld blijven en zich niet gemachtigd voelen, en derhalve hun toevlucht zoeken in alternatieve vormen in hun alledaagse praktijken. Megan Raschig onderzocht hoe de Latijns-Amerikaanse gemeenschap in Californië een nieuwe tactiek bedacht om het politiegeweld aan te kaarten, wat de afgelopen jaren vele jongeren in de Verenigde Staten het leven heeft gekost en heeft geleid tot grootschalige bewegingen als Black Lives Matter. In plaats van grote protesten te organiseren met het risico om te worden genegeerd of neergeslagen, besloot de gemeenschap om 'genezingsessies' te organiseren. Tijdens de bijeenkomsten werden zowel bewoners als ambtenaren gevraagd om hun ervaringen te delen en samen te herstellen van de problemen rond racisme en ongelijkheid.

Verzet zonder openlijk in protest te gaan is een tactiek die ook door Filipijnse huishoudelijke werkers uit Hong Kong wordt gebruikt, zo blijkt uit het onderzoek van Patricia Roach. Haar bijdrage laat zien hoe de vrouwen schoonheidswedstrijden organiseren om de slechte arbeidsomstandigheden en de subjectivering van hun beroep aan te kaarten. De prijzen worden daarbij uitgereikt aan de 'slechtste vrouwen', dat wil zeggen aan degene die het negatieve stereotype van een werkster het beste kan verbeelden. Ook in het artikel van Marthe Singelenberg, dat de gentrificatie van de rosse buurt van Londen beschrijft, komt een gemarginaliseerde groep in opstand. In Soho, ooit het centrum van de seksindustrie, worden

steeds meer ondernemers gedwongen om hun zaak te sluiten als gevolg van opgeschorte vergunningen of verplichte overnames. Door hun praktijken heimelijk voort te zetten en op slinkse wijze de regels te omzeilen weten zij zich staande te houden in een stad waar het kapitaal de regels bepaalt. Toch blijft openlijk verzet een krachtig middel om de politiek te beïnvloeden, zo bewezen de protesten van het Engels Collectief van Prostituees.

Maarten Loopmans, Filip Marrécau en Anneleen Kenis analyseren de strijd tegen uitbreiding van de Antwerpse Ring, een belangrijke bron van luchtvervuiling. In plaats van heimelijk verzet te voeren, slagen actiegroepen er hier juist in een onzichtbaar probleem, luchtvervuiling, tastbaar te maken en tot een collectief probleem te verheffen. Dit doen zij door de hele Antwerpse bevolking als slachtoffer neer te zetten. Vragen wie het meeste hinder ondervindt en wie de vervuiling produceert, worden strategisch gemeden, maar moeten gesteld worden om tot rechtvaardige resultaten te komen.

De bijdrage van Josse de Voogd laat een heel ander verzet zien. Aan de hand van verkiezingsonderzoek laat hij zien hoe het verzet uit de gemarginaliseerde periferie van de stad en het land komt. In de binnensteden volgt stemgedrag het patroon van gentrificatie en bepalen de hoogopgeleide stemmers het liberaal-democratische klimaat. De randen van de stad en de auto-afhankelijke New Towns, waar de grootstedelingen doorgaans aan voorbij rijden, zijn de brandhaarden van het opkomende populisme. Zo waren tijdens de parlementsverkiezingen van 2017 de rechts-populistische PVV en progressieve GroenLinks in het voorheen perifere Amsterdam Noord de twee grootste partijen. Theatermaakster Eva de Wit deed veldwerk in deze volksbuurten, die sinds kort in trek zijn bij de Amsterdamse middenklasse. De Oud-Noorderlingen, zoals ze zichzelf noemen, stemmen op de PVV uit verzet tegen de nieuwkomers die 'hun Noord' komen bezetten. Daarmee doelen ze zowel op de gesubsidieerde asielzoekers als de kapitaalkrachtige yuppen, twee groepen die wat hen betreft het falen van de linkse elite representeren. Hun weerstand doet denken aan het verzet tegen andere stedelijke nieuwkomers. De bespreking van de bundel *Protest and Resistance in the Tourist City* laat zien dat over de hele wereld de weerstand tegen toerisme groeit, niet alleen in grote maar ook in kleine steden. Toerisme kan echter ook kansen bieden om verzet te organiseren en bekend te maken.

De verschillende bijdragen in dit themanummer tonen kortom een divers scala aan gemarginaliseerde groepen die van zich laten horen. De bijdragen laten daarnaast zien dat dit verzet heel verschillende vormen aanneemt, en er ook niet altijd direct uitziet als verzet. Ten slotte benadrukken de bijdragen de stedelijke dimensies van verzet, ook wanneer het verzet in kleinere steden, buitenwijken en perifere delen van het land ontkiemt.

Literatuurselectie

- Castells, M. (1983) *The City and the Grassroots: A Cross-cultural Theory of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold.
- Mayer, M. (2009) The 'Right to the City' in the context of shifting mottos of urban social movements. *City*, 13, nr. 2-3, pp. 362-374.
- Uitermark, J., Nicholls, W. en Loopmans, M. (2012) Cities and social movements: theorizing beyond the right to the city. *Environment and Planning A*, 44, nr. 11, pp. 2546-2554.
- Walks, A. (2013) Suburbanism as a way of life, slight return. *Urban Studies*, 50, nr. 8, pp. 1471-1488.

Cody Hochstenbach (c.hochstenbach@uva.nl) en Wouter van Gent (w.p.c.vangent@uva.nl) zijn verbonden aan de onderzoeksgroep Stadsgeografie van de Universiteit van Amsterdam. Marthe Singelenberg (marthesingelenberg@gmail.com) volgt de Research Master Urban Studies aan dezelfde universiteit.